

Якобчук В. П.

к. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,

Присяжнюк О. Ф.

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій та
адміністрування ім. М. П. Поліщука,

Плотнікова М. Ф. к. е. н., доцент,

Булуй О. Г. к. е. н., доцент

кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності
Житомирський національний агроекологічний університет

ЕКОЛОГІЧНІ ПОСЕЛЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Системні зміни в структурі населення (на користь зростання міських жителів України) супроводжуються зростанням локального ресурсного споживання та викликає динамічні зміни в енергетичній, комунальній, санітарній, освітній та інших сферах суспільного буття, що стає причинами соціальної напруженості²⁷³. Відтік, в основному молодого населення, в мегаполіси загострює демографічну, житлову та екологічні проблеми міст. Значно вищі, порівняно з сільською місцевістю, обсяги спожитих ресурсів на одне з перших місць висувають питання управління відходами та джерелами їх формування. Втручання людини в природні процеси сприяє зміні режимів ґрунту, повітря та поверхневих вод, зміні клімату. На

²⁷³Van der Berg, L. R., Drewett, L. H., Klaassen, A., Rossi, C. H. T. *Urban Europe: a study of growth and decline* / Oxford; New York: Prgamon Press, 1982. P. 162.

щорічній сесії економічної і Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй в Женеві рішення актуальної проблеми скорочення виробництва відходів було відзначено як пріоритетне для дослідників, так і для всієї світової спільноти. Сформульовані асамблеєю ООН 17 принципів сталого розвитку визнані пріоритетними для людства у XXI ст. Водночас відсутність просторового базису для впровадження інноваційних змін, як перспективний, окреслило напрям регіонального розвитку сільських територій через застосування механізмів підтримки екопоселень. У зв'язку з цим саме розвиток сільських територій, підприємництва, зайнятості та самозайнятості в межах родових садиб визначено як вектор проведених досліджень в умовах децентралізації.

Зважаючи на те, що розвиток сільських територій в основному орієнтовано на виробництво сільськогосподарської продукції, інтенсивне використання земельних ділянок, уникнення пестицидів і гербіцидів, первинна орієнтація власника чи орендаря земельної ділянки актуалізує недопущення деградації ґрунтів²⁷⁴. У чотири рази нижчий рівень щільності населення на сільських територіях, традиційно сезонна форма зайнятості сприяють розвитку не сільськогосподарських видів діяльності, в тому числі сфери послуг, безпеки, культури та охорони здоров'я, інфраструктурного забезпечення, організації дозвілля мешканців²⁷⁵. Водночас рівень фінансування цих напрямів є недостатнім, а підхід до управління не носить системний характер, що визначає потребу пошуку

²⁷⁴ Молдаван, Л. В. *Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації* // *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 13–17.

²⁷⁵ Бородіна О. М., Могильний О. М. *Корегування політики державної підтримки сільського господарства України* // *Економіка АПК*, 2007. – № 6. – С. 55–61; Булавка, О. Г. *Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій* // *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 104–117; Прокопа, І. В., Беркута, Т. В. *Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку*; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ., 2011. 240 с.; *Сільський сектор України на рубежі тисячоліть [у 2 т.]* / Л. О. Шепотько, І. В. Прокопа, С. О. Гудзинський, В. Д. Яворський. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – Т. 2: *Соціальні ресурси сільських територій*. – 466 с.

альтернативних підходів до підвищення мотивації жителів країни щодо саморозвитку. Проблема монофункціоналізму сільських територій також обмежує можливості накопичення інвестиційних ресурсів у сільській економіці. Ефективне управління водними, повітряними, земельними та іншими ресурсами має бути результатом багатофункціонального розвитку територій, що робить тиск на сільське господарство низьким та сприяє модернізації і поліпшенню умов праці. Переорієнтація економічної діяльності в сфері туризму, енергетики, споживчих, інформаційних та інших послуг повинна знизити негативні наслідки відсутності адміністративного управління та недостатнього потенціалу місцевих органів влади з метою стратегічного накопичення ефекту інвестиційного процесу. Таким чином, має бути створено сучасний системний підхід управління за допомогою використання вектора інноваційних інвестицій для розвитку сільських територій. Диверсифікація сільської економіки спроможна сприяти поверненню городян на сільські території, стимулювати розвиток соціальної інфраструктури та послуг, створити можливості для додаткового заробітку селян, знизити рівень сільської міграції. Розширення спектру досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених у напрямі пошуку сучасною людиною перспектив здорового способу життя, механізмів відновлення екології, розробки нових природодоцільних технологій, формуванням соціально-екологічного за орієнтацією суспільства на основі підвищення обізнаності та забезпечення прямої демократії через місцеві спільноти свідчить про сучасні світоглядні тренди та напрями змін у світовій спільноті. На відміну від поширених наразі інтенсивних технологій з акцентом на великомасштабне виробництво, забезпечення дешевого пакування, доступного транспортування і тривалого зберігання, природовідповідні підходи дозволяють відновити цілісність природних систем, підвищити їх потенціал. Концептуальні синергетичні, симбіотичні та інші форми конфігуративної співпраці з природою сприяють продукуванню екологічно чистих продуктів, виробництву здорової та смачної їжі, що характеризується зростаючим попитом з боку населення. Трендами сьогодення є пріоритет розвитку органічного виробництва, пермакультурного дизайну, безвідходної

життєдіяльності, розвиток «зеленої економіки», відновлення традиційного укладу життя, розвиток екологічних та родових поселень, ноосферних підходів в освіті та вихованні, як механізми сталого розвитку, формування засад продовольчої та економічної безпеки населення. Надання переваг невеликим (1 га) сімейним садибам створює умови для біологічного різноманіття, безпечної життєдіяльності, досягнення високої якості життя²⁷⁶. Факторами структурної перебудови локальної економіки в цьому випадку є активізація власного капіталу, становлення місцевих спільнот (громад) та посилення їх контролю над її активами територій.

Становлення родових садиб та родових поселень є концептуально новим підходом в управлінні розвитком територіальних громад та локальної економіки. Життя в природі створює новий рівень свідомості, що сприяє оздоровленню нації, відродження історико-культурної спадщини, ремесел, створює умови для залучення власних приватних інвестицій, збільшує зайнятість, в тому числі за рахунок диверсифікації (перехід від виключно сільськогосподарського виробництва до переробки сільськогосподарської сировини та дикоросів, виробництва меблів, деревообробки, пошиття одягу, надання послуг, розвитку зеленого туризму, сфери сервісу та обслуговування, консультаційно-консультативної діяльності, ІТ-технологій, інфраструктури, систем безпеки, культури, охорони здоров'я). Розвиток ноосферної освіти через розуміння необхідності зниження антропогенного навантаження на навколишнє середовище формує якісно новий світогляд мешканців громад. Використання переважно місцевих ресурсів, екологічні технології, зокрема в будівництві, розвиток локальних ринків сприяють трудовій мотивації і самореалізації

²⁷⁶Малік, М. Й., Забуранна, Л. В. (2017) *Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади* // *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 5–14; Саблук, П. Т. *Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави* / П. Т. Саблук: доп. на Сьомих річних зборах Всеукр конгр. Вчених економістів-аграрників (Кив, 9–10 липня 2005 р.). К.: ННЦ «Ін-т аграр. екон.», 2005. 20 с.; Юрчишин, В. В. (2005) *Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки* // *Економіка АПК*. № 3. С. 3–10.

індивідів, що є соціально і екологічно доцільним, а також сприяє відновленню ресурсного потенціалу території²⁷⁷.

Метою створення та розвитку альтернативних поселень є глобальні задачі, наприклад, відродження середньоземноморської породи бджоли, відродження сортів плодкових рослин народної селекції, організація ботанічних садів, робота з «его» (екопоселення в Уругваї), створення дитячого освітнього центру, органічне землеробство, семінарська діяльність, виробництво екологічно чистої продукції, формування Простору Любові (поселення Тамера в Португалії, «Простір Любові» Новоград-Волинського району Житомирської області), зелений сільський туризм (поселення «Зелені хутори Таврії» в Херсонській області України) тощо. Важливим моментом підтримки духу поселення є регулярна об'єднуюча діяльність (спільні обіди, вечірні зустрічі-обговорення минулого дня та ін.), щоб спірні, дискусійні моменти не накопичувалися й не руйнували систему в цілому. Світова практика засвідчила, що реалізація всіх вказаних моментів є досягнутою лише й невеликої кількості великих старих успішних поселень, таких як Йокогама (Японія), Тамера (Португалія), Доманхур (Італія), Финдхорн (Шотландія), Ферма (США) та інші²⁷⁸. Десятки тисяч поселень в світі щорічно динамічно змінюються, деякі зникають, інші – з'являються як їх альтернатива. Досвід такої діяльності нараховує понад п'ятдесят років. Близько двох десятків стійких

²⁷⁷ Prysiazhniuk O., Buluy O., Plotnikova M. *Cluster approach in administration of rural areas. Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*, 2018. 40(2), 118–127;

²⁷⁸ Christian, D. L. *Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities*. 2003. https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_and_Intentional_Com [08 03 2018]; Gilman, R. (2013) *The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony – with itself as well as nature – is tough, but attainable.* – <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/> [08 03 2018]; Farkas, J. *The Body Has No Soul, the Soul Has a Body”: The Concept of Souland Nature in the Hungarian Krishna Valley ecovillage // Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication / Éva Pócs (ed.). Cambridge Scholars Publishing. 2019. P. 34–53.*

поселень, що існують вже тривалий час корисні своїм досвідом, зокрема з позицій інтеграції в життя навколишнього простору, наприклад, продають своїх екологічні продукти в місті, займаються екологічним туризмом, розповсюджують знання тощо.

В основному поселення розташовані в 15 кілометрах від автошляхів, як правило, у 70–100 км і більше від обласних центрів. Земельний фонд поселень переважно представлений бідними на гумус дерново-підзолистими, піщаними і глинистими лісовими кислими ґрунтами, часто еродованими і непридатними для масштабного сільськогосподарського виробництва. Активність поселенців проявляє себе в інвестуванні у житлове будівництво (зокрема, за традиційною технологією з саману), водопостачання (криниці, ставки, свердловини), відновлення доріг та інших об'єктів інфраструктури, як правило, без додаткового фінансування з боку місцевих та обласних бюджетів. Вже зараз в родових садибах на практиці реалізують основну прерогативу у сільській місцевості – збереження автентичності, сімейних цінностей, сприяння збереженню і розвитку національної культури, історії, традицій, які реалізуються на малій батьківщині у власному будинку на своїй ділянці землі. Поселенці освоюють традиційні народні ремесла та сучасні техніки, яким навчають як місцеве населення, так і всіх бажаючих організовуючи майстер-класи, семінари, фестивалі. Зокрема, освоєними є технології з вирізання дерев'яних ложок та інших предметів вжитку; писанкарство; вишивка; розпис на батику; плетіння з кореня сосни, лозо-, соломо- та травоплетіння; бджільництво; виготовлення ляльок-мотанок, оберегів, глиняної іграшки, гончарних та кованих виробів, ялинкових іграшок з фетру та інших матеріалів; будівництво з місцевих природних екологічних матеріалів; випічка домашнього бездріжджового хліба; збирання і лікування травами, заготівля лісових грибів, ягід; організація заходів по зеленому, екологічному і сільському туризму; відродження місцевої флори і фауни; спільні проекти з дослідницькими та освітніми інститутами установами та ін.²⁷⁹

²⁷⁹ Meulen, C., Palojarvi, A., Pyysiainen, J., Saloranta, M. *Inspiring stories from eco-villages: experience with ecological technologies and practices.* – Vilnius:

В Родовій садибі людина має змогу не зводити будинок, а жити – займатися улюбленою справою: освітою, рослинництвом, тваринництвом, народними промислами чи іншою прикладною творчістю, мистецтвом, будівництвом, лісокористуванням, літературою тощо. Все це без значних зусиль дозволяє не лише забезпечувати себе, але й реалізовувати. З іншої точки зору самозабезпечення дозволяє значною мірою економити на продуктах харчування, ліках (на природі, в русі і завдяки здоровому харчуванню, займаючись улюбленою справою з можливістю відпочивати людина практично не хворіє), предметах побуту тощо. Основними виявляються витрати на засоби пересування (пальне або оплата транспортних послуг) та комунікації (телефон, Інтернет тощо). За даними мешканців Родових садіб їх витрати скоротились в 5-10 разів порівняно із тим, що вони витрачали в місті, а зайнятість в 8 разів (зайнятість становить в середньому 3 місяці або близько 500 годин на рік, що є неспівставним з 16–18 годинним робочим днем або 6 денним робочим тижнем у великих містах, що перевищує 4000 годин на рік). Зменшується втомлюваність, з'являється можливість мислити, розвиватися в різних видах діяльності (багато поселенців освоюють десять і більше спеціальностей), творити, спілкуватися, подорожувати тощо. Набуті в садибі навички дозволяють людині легко заробити собі на життя, але найголовнішим є можливість займатися тим, чим хочеться займатися.

Запорукою успіху діяльності Родових поселень є постійна співпраця та порозуміння й взаємодія з органами влади. З цією метою мешканцям Родових поселень необхідно побудувати свою діяльність таким чином, щоб знизити негативні впливи на середовище («не створювати проблем») та бути корисними на регіональному рівні (вирішувати задачі, що стоять перед органами та службами на місцях). Наприклад, робота одного поселенця від кожної Родової садиби один раз на місяць або 12 днів на рік або як альтернатива внесення 1200 грн «компенсації від трудової участі» в разі повної відмови всіх членів поселення працювати на спільну

мету сформують річний фонд, який дозволяє облаштувати дорогу в межах поселення, спортивний майданчик чи залу, школу, заклад культури тощо. На практиці розмір внесків знаходиться в межах 50%, решта – є практичною участю мешканців поселення. Такі інвестиції окупуються за декілька років в десятки разів. Іншим таким інвестуванням може стати створення саду через збір колекції плодкових чи неплодкових рослин. Так, для висадження 50 плодкових дерев достатнім є наявність площі у 0,18 га. Наявність живої огорожі, водойм, інших насаджень та постійне проживання людей на території створюють ідеальні умови для зростання нових насаджень. Подальший розвиток та використання сформованої колекції дерев може передбачати випробування дерев, дегустація плодів, відвідування садів, розмноження саджанців в плодкових розплідниках, відновлення сортів народної селекції тощо. Реалізація проекту відродження всіх регіональних сортів рослин є помітним, значущим та зрозумілим в межах області, що матиме свої позитивні наслідки для поселенців у вигляді сприяння відновленню виробничої та соціальної інфраструктури, зокрема доріг, ліній електроструму тощо. Глобальне бачення дозволяє створювати нову цивілізацію, яка буде побудована на новому типі свідомості. Головним чином за рахунок дотримання принципів екологічності в усьому (обирати лише екологічні рішення, свідомий мінімалізм, коли життєдіяльність забезпечує лише необхідну кількість матеріальних благ та послуг, необхідних для постійного духовного вдосконалення, – на відміну від ознак сучасної цивілізації, якій притаманна перевитрата ресурсів на своє утримання, залежність від їх постачання та відведення відходів). Свідомий мінімалізм дозволяє досягати особистісного духовного зростання, опанування нових навичок, розвитку нових якостей, зокрема, професіоналізму. Другим таким моментом є життя без війни, життя без агресії, вирішення питань без застосування сили. Організація Родових поселень – це потужний духовно-культурологічний інструмент виховання. Ще в березні 2013 р. спеціалістами Міністерства аграрної політики України, за дорученням керівництва, разом з представниками Національної академії аграрних наук України були проведені дослідження практики створення нових населених пунктів (родових поселень). Як показали дослідження, не

торкаючись багатьох дуже цікавих економічних результатів, питання зайнятості в районі має пряму кореляцію від кількості започаткованих родових садиб. Так 1 родова садиба, згідно проведених досліджень, забезпечує в середньому 2 середньорічних робочих місця.

Проблемними при цьому залишаються механізми забезпечення дотримання визначених правил, наприклад з позицій покарання чи контролю. Актуальність принципу Парето засвідчує, що добровільні засади організації і діяльності системи поселень світу характеризуються наступними групами учасників: 20% мешканців завжди активні щодо вирішення спільних задач, 60% залучаються на прохання або за відповідного стимулювання, 15% – ніколи не підключаються, 5% – руйнують те, що створено іншими. Тому актуальним залишається формування механізму спільного вирішення питань та кооперативних засад забезпечення процесів життєдіяльності поселення. В той же час існує думка про те, що 5% поселенців «працюють» для того, щоб рішення 20% були протестовані. Головним при цьому є забезпечення відсутності відчаїв, деградації, наявності загального зростання, розвитку як поселення, так і країни, планети, Всесвіту, Світобудови в цілому. На перше місце виступає соціальна відповідальність перших, хто розпочинає справу за рішення, які вони приймають. Від вирішення ними проблем залежатиме те, як сприймуть в країні подальші спроби у цьому напрямі. Наприклад, таким є рішення адміністрацій щодо виділення землі. В разі відсутності діяльності, її припинення чи недосягнення позитивних наслідків функціонування поселення виникає привід для подальших перепон та заборон щодо виділення землі для інших груп поселенців в цьому регіоні. Таким чином, відсутність успіху є не лише шкодою для самих поселенців, але й тих, хто прийде за ними, – так відбувається дискредитація всього руху та ідеї, що його породила. І навпаки, позитивний досвід господарювання перших груп спонукає до подальшого сприяння та просування ідеї як в регіоні, так і за його межами.

Публічне управління як механізм активізації місцевих громад, залучення всіх мешканців до управління територією є цільовим

сектором національної програми децентралізації влади²⁸⁰. Сучасний стан України характеризується значними структурними, функціональними, системними і пов'язаними з ними соціальними, екологічними та економічними проблемами і значним потенціалом для їх вирішення й розвитку підприємницької діяльності. Практичний досвід завдань розвитку місцевого самоврядування та самозайнятості найбільш повно знайшов своє втілення в економічній та громадській діяльності родових поселень. Середній вік поселенців становить тридцять п'ять років. Родове поселення являє собою об'єднання людей з метою відродження національних традицій, природної та історичної спадщини на своїй землі, яку за бажанням отримує з правом передачі лише в спадок. Наразі в Україні функціонують на різних стадіях свого становлення близько сотні родових поселень у всіх регіонах країни. Результати соціологічного опитування жителів п'ятнадцяти родових поселень Житомирської та Київської областей засвідчили достатній характер 4–5 роботи на день з метою задоволення життєвих потреб. Решту часу поселенці можуть присвятити вихованню дітей, освіті, профілактиці та відновленню здоров'я, творчості і суспільно-корисній праці тощо.

Глобалізація, індустріалізація та інформатизація світових соціально-економічних процесів, а також негативні наслідки антропогенного навантаження на навколишнє середовище спровокували активізацію громадянського суспільства та посилення ролі неурядових організацій у реалізації ними соціальних та природоохоронних функцій. Поява нових інституцій як суб'єктів суспільних відносин на міжнародній та регіональній арені свідчить про посилення комунікаційних та локальних зв'язків, а також ілюструє зміну фокусу системи управління від централізованої до децентралізованої. Колективні зусилля територіальних спільнот на місцях є не лише відповіддю на запит суспільства щодо пошуку механізмів забезпечення самодостатності та соціально-екологічної стійкості соціальних структур, але й зростання ролі

²⁸⁰ Падалка, О. С., Кулішов, В. В. (2015) *Децентралізація – нова парадигма соціально-економічного розвитку регіонів України* // *Економіка АПК*. № 10. С. 45–54.

екологічноорієнтованої частини суспільства. Прагнення до гармонізації відносин людини та природи сформували підґрунтя до становлення якісно нового світогляду, побудованому на принципах розумної достатності, відповідального ставлення до середовища існування, відродження середовища проживання людини як того хотів Творець.

Поява екологічних поселень є альтернативою сучасному технократично-індустріальному способу життя, є планетарним явищем інтеграції людської спільноти у навколишнє середовище панування практики безвідходної життєдіяльності, використання відновлюваних джерел енергії та поширення ноосферних підходів освіти та вихованні. Базою запровадження останніх є природонаслідування (біомімікрія природних процесів в соціумі), холізм (розуміння цілісності та взаємообумовленості всіх процесів у Всесвіті). Сформована на основі креативних підходів в управлінні та економіці знань, мережа екологічних поселень виявляє стійкі ознаки співпраці та партнерства як окремих індивідів, так і в межах світової спільноти (GlobalEcovillageNetwork–GEN²⁸¹).

Однією з проблем функціонування родових поселень в Україні є недостатній рівень державної підтримки та нормативно-правового забезпечення їх діяльності. Реалізація проекту «Родова садиба» та проекту Закону України «Про родові садиби та родові поселення», підготовленого Всеукраїнською громадською організацією «Народний рух захисту Землі» (голова Васильєв М. Л.) спільно з Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» НАНУ (Київ), передбачає законодавче закріплення за кожною українською родиною, яка бажає облаштувати власну родинну садибу, шляхом отримання права володіння 1 гектаром землі. Пропонується надавати таку ділянку безкоштовно у вічне користування без права продажу, але з можливістю передачі лише у спадок. На даний момент законопроект знаходиться на розгляді у відповідних міністерствах Кабінету Міністрів і в комітетах Верховної ради України.

Вирішення проблем сільського розвитку пропонуємо першочергово через механізм реалізації проекту «Родова садиба».

²⁸¹ *Global Ecovillage Network*. – <https://ecovillage.org/about/about-gen/>

Як було зазначено, створення кожного окремого екопоселення переслідує визначену мету. Але всі вони мають спільний вектор – це принесення екологічних, соціально-економічних та інших ефектів для розвитку суспільства. Робоча структура такого проекту може мати класичний вигляд (рис 1). Розглянуте на прикладі проекту «Створення екологічного поселення» узагальнює досвід використання проектного та процесного підходів в управлінні людською спільнотою.

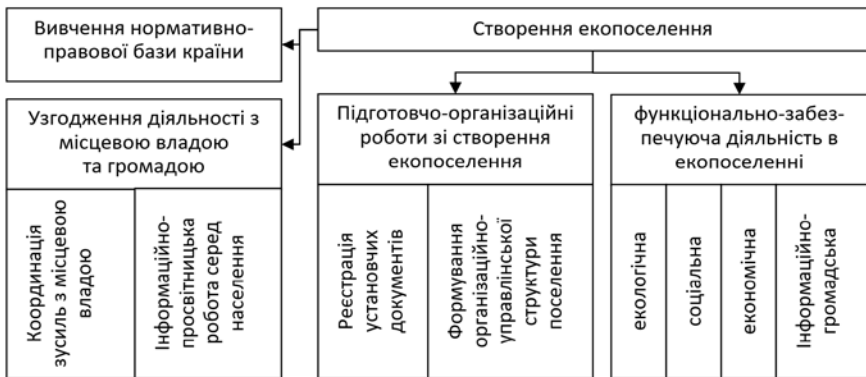

Рис. 1. Типова робоча структура проекту «Організація екологічного поселення»

Сформована на основі визначеної мети робоча структура проекту структурує роботи, що потрібно виконати для реалізації визначених проектів у поселенні. Структурування учасників проектів в екологічних поселеннях дозволяє виокремити їх групи за рівнем долученості до проекту та відповідальності за його наслідки (рис. 2).

Рис. 2. Узагальнююча схема використання проектного підходу в екологічному поселенні

З метою уникнення конфліктів інтересів під час реалізації проекту відбувається розподіл повноважень та відповідальності учасників (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця відповідальності проекту «Створення екологічного поселення»*

Процеси створення екопоселення	Загальні збори поселення	Проектна група	«Особливі особи поселення»	Члени поселення	Кандидати в члени поселення
Управління проектом	P	P	S	+	
Організація ініціативної групи	P	S	S	S	+
Підготовчо-організаційні роботи зі створення екопоселення	P	P	P	S	
Вивчення нормативно-правової бази країни	P	S	S	S	S
Формування організаційно-управлінської структури поселення	P	S	P	+	+
Координація та погодження діяльності з місцевою владою та громадою	P	S	P	S	
Реєстрація установчих документів	P	S	P	+	
Функціонально - забезпечуюча діяльність	P	P	S	S	S
Інформаційно-просвітницька робота серед населення	P	P	S	S	S

*Примітка. P – першочерговий рівень відповідальності; S – середній рівень відповідальності; + – другорядний рівень відповідальності.

Представлений приклад розподілу функціональних обов’язків та повноважень за проектами ілюструє загальну схему, що наразі практикується. Специфічною особливістю проектів екологічних поселень є спів падіння ініціаторів, організаторів, менеджерів та виконавців проектів, хоча залучення фахівців та ресурсів з інших

джерел також має місце. Зокрема, досвід провідних екопоселень світу ілюструє фінансування проектів як за рахунок грантів, коштів державного бюджету, так і власного прибутку. Останній може бути отриманий індивідуально членами поселення та у вигляді внесків примножити його бюджет, а також сформований за рахунок функціонування підприємницьких, наукових, освітніх та інших структур поселення.

Матриця відповідальності за проектом вказує, що першочерговими чинниками щодо його успішного впровадження є організаційно-координаційна діяльність, комунікативна функція, здатність до гнучкості та швидкого реагування, створення позитивної атмосфери. Відповідальність за реалізацію проекту та окремих його складових несуть як керівники, так і інші учасники, задіяні на відповідних етапах, а також функціонування презентаційної складової – формування у суспільства позитивного сприйняття такого способу життєдіяльності.

Традиційний для України уклад, коли люди жили невеликими спільнотами, маючи спільні цілі та підходи до організації суспільства, наразі відтворено у моделі природо відповідного способу життя – родовому поселенні. Інтегровані в природне середовище, вони сприяють оздоровленню та розвитку особистості індивідів, що їх складають на довгостроковій основі, в тому числі за рахунок біорізноманіття. Забезпечуючи самодостатність, вони виступаю перспективними донорами для країни. Використовуючи як традиційні, так і інноваційні технології мешканці поселень користаються відновлюваними джерелами енергії, сповідують безвідходну життєдіяльність та велику роль відводять ноосфер них підходам в освіті та вихованні дітей й дорослих. В центрі їх уваги питання соціально-екологічного та культурного-економічного розвитку особистості в гармонії з природою. Приділяючи велику увагу всім формам творчості родові поселення є ініціаторами чисельних фестивалів, виставок, ярмарок, конференцій, в тому числі міжнародних.

Зважаючи на існуючий світовий досвід функціонування екологічних рухів, в тому числі через діяльність екологічних поселень, вітчизняна практика демонструє стійку тенденцію до зростання кількості родових поселень (у 2000 році не було жодного

поселення, у 2019 р. – їх налічується понад 100). Їх частка у структурі екологічних рухів в Україні становить близько 90%. Найбільш чисельні за кількістю мешканців в перерахунку на один населений пункт, порівняно з європейськими та американськими, родові поселення інвестують у розвиток сільських територій за відсутності сприяння з боку бюджетів всіх рівнів й не вимагаючи повернення чи отримання прибутку на свої вкладення. Специфічний характер їх діяльності спонукає підвищення рівня зайнятості та само зайнятості сільського населення, формуючи стійкі громади. Зорієнтовані на збалансований багатофункціональний розвиток родові поселення стають майданчиком для випробування моделі суспільства майбутнього. Кожне поселення, являючись за своєю суттю стартапом, за використання методики форсайту пропонує власне креативне рішення питань функціонування територіальних громад. Апробуючи на практиці обрані інноваційні підходи до розвитку суспільства, родові поселення реалізують функцію, випробувального майданчика, досвід діяльності якого дозволить підвищити природно-ресурсний потенціал громад, які його (досвід) наслідуватимуть.

Існуюча в Україні практика управління свідчить про те, що створення сімейних садиб з усіма необхідними речами забезпечує інвестиції не менше 300 тисяч гривень протягом 10 років. Якщо розглядати територію середнього українського села, з його площею 250 гектарів, то інвестиції приватних осіб для цього одного села становитимуть 75 мільйонів гривень протягом 10 років або 7,5 мільйонів гривень щорічно. Також екологічно безпечна продукція буде вирощуватися на суму не менше 2,5 мільйона гривень щороку. Відродження 600 населених пунктів, які були прибрані з карти України в період незалежності, і 600 сіл, які сьогодні знаходяться на межі зникнення, забезпечить зайнятість 100 тисяч робітників протягом наступних 10 років і нові інвестиції на суму 9 мільярдів гривень в рік і виробництво екологічно безпечних товарів на суму 3 мільярди гривень. Одним з переваг поселенців є посадка безплідних дерев на площі не менше 0,3 га, зелений паркан по периметру, створення самоокупної та гармонійної екосистеми, вимагає для свого функціонування дуже мало втручання людини. У згаданих селах робочі посадять 100–150 тисяч гектарів лісу,

зберігши до 1,5 мільярдів гривень державних інвестицій на заходи по захисту ґрунтів. Збільшення населених пунктів спровокує зростання зайнятості сфери послуг, за умови створення сервісних організацій, нових підприємств, у тому числі високотехнологічних, збереження та відродження закладів культури, функціонування дитячих садків та інших частин соціальної та промислової інфраструктури. Описані заходи приведуть до розвитку економіки сімейного бюджету, фізичного здоров'я, зниження інфраструктурної навантаження в містах, розвитку нових населених пунктів і, як наслідок, розвитку сфери послуг і нових робочих місць. Прийняття та реалізація пунктів законопроекту України «Про родові садиби та родові поселення» в розрізі «1 га на кожну українську сім'ю» забезпечить розвиток української сім'ї на якісно новому рівні морально-психологічної бази і надасть не тільки тактичний, а й стратегічно позитивний ефект.

Одним із важливих соціальних ефектів від впровадження проекту «Родова садиба» є збереження українських народних історико-культурної спадщини та відродження сіл молоддю на новій інвестиційно-інноваційній основі. Сьогодні на практиці мається на увазі нова прерогатива села – це збереження автентичності, сімейних традицій, дій по збереженню і розвитку національної історії, системи цінностей, які реалізуються в рідному місті, що складається з власного будинку і долини. Поселенці освоюють традиційні сільські ремесла і нові техніки, які викладаються як місцевому населенню, так і тим, хто бажає організувати майстер-класи, семінари та фестивалі. Зокрема, техніки вирізування дерев'яних ложок, розпису яєць, вишивки, розпису на батику, кореня сосни, верби, соломи, плетіння трав, бджільництва, виготовлення ляльок, амулетів, глиняних іграшок, гончарних і молоткових виробів, ялинкових іграшок з повсті та деяких інших матеріалів; будівництво місцевих природних екологічних матеріалів; випічка домашнього хліба; збір трав і обробка трав; зберігання деревних грибів, ягід; організація заходів по зеленому, екологічному і сільському туризму, відродження місцевої флори і фауни; на високому рівні освоєні спільні проекти з науково-дослідними інститутами та навчальними закладами. Поселенці ведуть активну роботу по збору сміття, відродження

родючості ґрунту, забезпечення екологічних норм, очищення води і повітря; формування світогляду людей через усвідомлене ставлення до Землі як ідеального місця існування людини, вихованню молоді, освіти, культури, науки і мистецтва, орієнтації на пропаганду духовності, лідерства в нашому житті і діяльності, реалізації принципу «здоров'я Землі – здоров'я людини».

На тлі загального зниження народжуваності позитивною вважається тенденція до збільшення кількості переселенців. Середня кількість дітей в сім'ї 2–3. В цілому постпенсійний вік сільського населення контрастує з тридцятип'ятилітніми переселенцями, які орієнтовані на відродження району, спільне вирішення побутових та сільських проблем. Реалізація концепції «родова садиба» дозволяє вирішувати спектр соціально-екологічних і економічних завдань розвитку сільських територій без додаткового фінансування з місцевих та державних бюджетів, що в абсолютному вираженні позитивно відображало як демографічну ситуацію на сільських територіях, так і перспективи розкриття її потенціалу в майбутньому.

Початкова орієнтація в Україні переважно на орендаря, а не власника зумовили появу ряду соціально-економічних процесів, вирішальним серед яких став розвиток ерозійних процесів, виведення з обороту значної частки сільськогосподарських угідь (протягом 1990–2013 рр. їх площа скоротилася на 504 тис. га), значного скорочення чисельності сільського населення. Внаслідок вказаних явищ кількість населених пунктів на сільських територіях з 1990 р. скоротилась на 600 одиниць, близько 600 сіл є такими, чисельність жителів в яких не перевищує 10 чоловік. Наразі в Україні на різній стадії формування налічується близько ста родових поселень, які розміщені в усіх областях країни. Результати соціологічного опитування жителів п'ятнадцяти родових поселень Житомирської та Київської областей України, практика їх господарювання свідчать, що для повного задоволення життєвих потреб достатньо чотири-п'ять годин щоденної роботи. Решту часу поселенців може бути присвячене вихованню дітей, освіти, профілактики і відновлення здоров'я, творчості, суспільно-корисної праці і т. п.

Підсумовуючи викладене можна стверджувати таке.

1. Загальне скорочення сільськогосподарського виробництва, зниження темпів демографічного розвитку сільських поселень і демотивація населення в цілому ведуть до деградації і зникнення сільського способу життя як такого. Стратегічне значення сільських територій для створення і формування основ національного самовизначення, промислової і економічної безпеки, підтримки здоров'я нації та її майбутнього ведуть до пошуку нових шляхів вирішення проблем у даній ситуації. Аналіз ситуації в сільській місцевості характеризується такими показниками та тенденціями, як: низька зайнятість, заробітна плата, газифікація, дорожнє покриття, водопостачання і централізоване тепlopостачання; скорочення мережі шкіл та дошкільних установ, дитячих садків, сільських медичних центрів; відсутність або нерегулярний характер автобусного сполучення; широкий спектр інших соціальних проблем, що змушують селян виїжджати в міста або за кордон.

2. У міру розвитку села відбувається поступальний системно-свідомий цілеспрямований рух вперед, що супроводжується зростанням природного енергетичного балансу сільських територій за рахунок його постійного поповнення, збільшення обсягів ресурсного потенціалу та ієрархічного зростання особистості і системи в цілому в суспільній ієрархії. Тенденції до занепаду сільських районів супроводжуються появою і зростанням нових поселень в сільських районах, що заселяються мешканцями міст. Їх розвиток пов'язаний зі зміною свідомості. Відроджуючи поселення в сільських районах, поселенці будують житло, дороги, школи, будинки культури і творчості, лікувальні, оздоровчі та рекреаційні об'єкти. Середній вік поселенців становить тридцять п'ять років, що є значно менше середнього віку населення, яке залишилось на сільських територіях. Поява нових поселенців супроводжується відродженням національної історико-культурної спадщини та екологізацією виробництва й життєдіяльності.

3. Стратегічне значення для розвитку сільських територій і формування фундаменту для самовизначення нації, управління продовольчої та економічної безпеки базується на прийнятті Закону України «Про родові садиби і родові поселення», який передбачає надання на права будь-якої українській родини, за бажанням отримати 1 гектар землі з метою облаштування родової садиби,

безоплатно, без продажу або застави, з правом передачі його у спадок. Державно-приватне партнерство в напрямку цілеспрямованої та організованої роботи з планованого розвитку мережі поселень у сільській місцевості дозволить збільшити надходження до місцевих та національного бюджетів, вирішити соціально-економічні проблеми територій.

4. Механізм досягнення сільськими територіями самозабезпеченості базується на: 1) їх розвитку як невпинного руху, еволюції простору і структур у ньому, багатовекторний характер розвитку, що реалізується за допомогою різних форм і методів його досягнення, а також перебіг процесу трансформації (перетворення енергії і елементів, що складають систему); 2) людина як жива система, що саморозвивається нерозривно пов'язаний з саморозвитком навколишнього середовища, що можливо за рахунок оптимізації природного землеробства, проектування пермакультури, безвідходної життя, впровадження поновлюваних джерел енергії, біоадекватних методів освіти та навчання; 3) практична реалізація регіонального розвитку реалізується в практику регіонального розвитку, реалізується в практику управління на регіональному, районному та сільському рівнях в Житомирській області і може бути успішно поширена на інші спільноти України та світу.